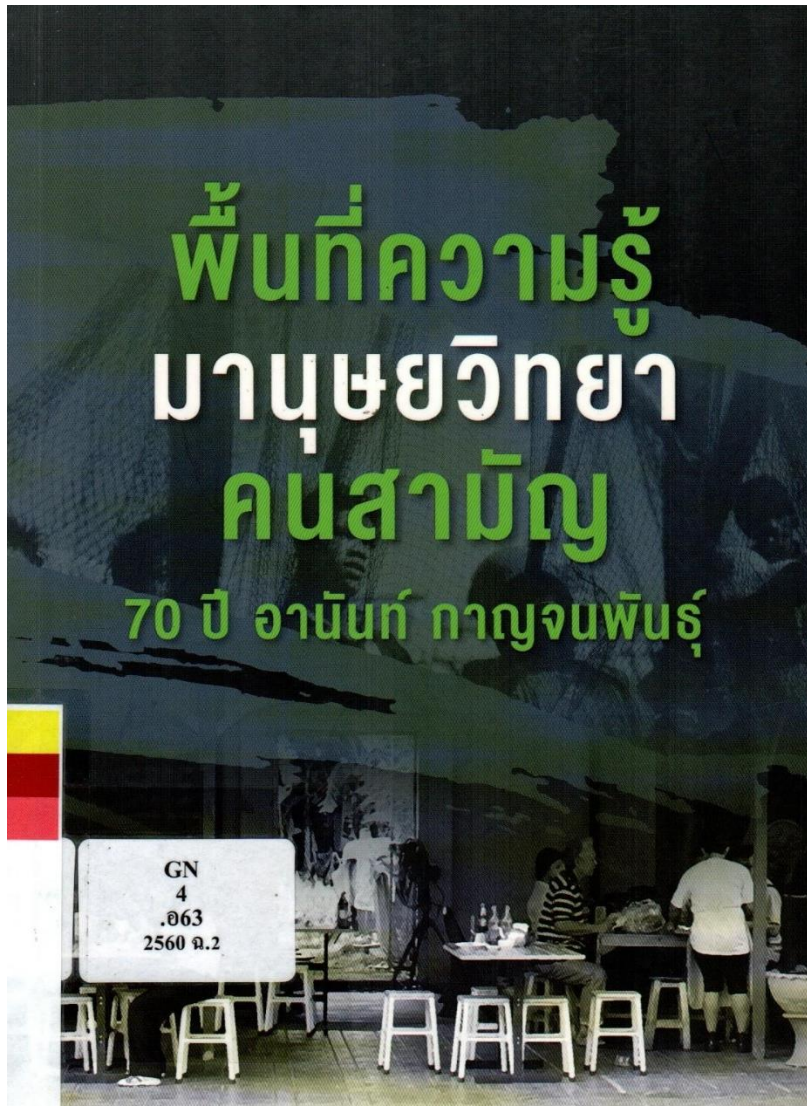

Series มานุษยวิทยาประเทศไทย

พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ: 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์

หน้าปกหนังสือ พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ: 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์ โดย อานันท์ กาญจนพันธุ์
มีให้บริการที่ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ: 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์ ตีพิมพ์ครั้งที่ 1 ในเดือน กันยายน พ.ศ. 2560 เขียนโดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือรวมบทความจากการแสดงปาฐกถาที่อาจารย์ได้รับเชิญให้ไปบรรยายในช่วงปี พ.ศ. 2552-พ.ศ. 2559 เช่น ปาฐกถาพิเศษ "อาณาบริเวณศึกษา" การประชุมวิชาการเรื่องอาณาบริเวณศึกษา: แนวคิด วิธีวิทยา และแนวทางการพัฒนา 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558 ณ

ห้องประชุมพระยาศรีสารวาจา สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และปาฐกถาเรื่อง “ขอบเขตวัฒนธรรมล้านนา” ในการประชุมสัมมนาวิชาการล้านนาคดีศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระดับชาติ ครั้งที่ 1 วันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2558 ณ สำนักบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

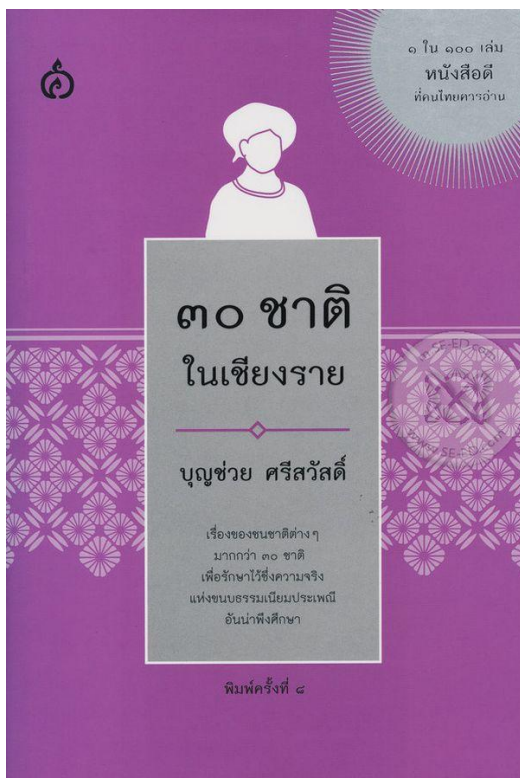
วสันต์ ปัญญาแก้ว ได้กล่าวถึงงานเขียนชิ้นนี้ไว้ในคำนำของหนังสือว่า

“ภาษาของหนังสือจะไม่ได้ขึงขังจริงจัง ทว่า คือ ประสบการณ์ ความคิด ที่ถูกถ่ายทอดผ่าน “เรื่องเล่า” และลีลาการบรรยายสไตล์อันเป็นเอกลักษณ์ของท่าน นอกจากองค์ความรู้หลากหลายที่สัมผัสการอ่านหนังสือเล่มนี้จะนำท่านออกเดินทางไปตามติดตามสิ่งที่น่าสนใจ และที่ท่านอยากรู้”¹

หนังสือเล่มนี้จึงเป็นหนังสือที่จะพาผู้อ่านเพลิดเพลินไปกับสาระสำคัญของการปาฐกถาแต่ละหัวข้อที่อาจารย์ได้มีโอกาสดำเนินการ และจะทำให้ผู้อ่านได้รู้จักตัวตนของอาจารย์มากขึ้นผ่านเนื้อหาทั้ง 9 บท ดังนี้

บทที่ 1: พัฒนาการของสังคมศาสตร์ไทย

อาจารย์ได้กล่าวถึงพัฒนาการของแนวคิด-ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ในประเทศไทยที่สามารถสรุปเนื้อหาออกเป็น 4 ยุค ดังนี้

1) ก่อน พ.ศ. 2490: ยุคสังคมศาสตร์ไทยก่อนการรับสังคมศาสตร์ตะวันตก (ยุคสังคมศาสตร์นอกสถาบัน) เป็นยุคที่สังคมศาสตร์ไทยมีองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ความรู้เหล่านี้ถูกรวบรวมและประมวลผ่านการจดบันทึก ผ่านประสบการณ์ผู้รู้ของชุมชนทำให้มีผลผลิตออกมาเป็นหนังสือ บทกลอน ภาพถ่าย และเรื่องเล่าท้องถิ่นของชุมชน อาจารย์ได้ยกตัวอย่างผลงานของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เช่น หนังสือ 30 ชาติในเชียงราย ซึ่งถือเป็นงานเขียนทางด้านชาติพันธุ์วรรณาในยุคแรก

รูปหนังสือ 30 ชาติในเชียงราย เขียนโดย บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ มีให้บริการที่ห้องสมุด ศมส. สืบค้นจาก <https://www.naiin.com/product/detail/165062>

¹ คำนำหนังสือ โดย วสันต์ ปัญญาแก้ว, หน้า 3

2) พ.ศ. 2490-2510: ยุคบุกเบิกสังคมศาสตร์ตะวันตกในสถาบันการศึกษาไทย (ยุคสังคมศาสตร์ในสถาบัน) มีเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นคือการก่อตั้งคณะกรรมการเรียนการสอนทางด้านสังคมศาสตร์ขึ้นในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การก่อตั้งนี้จึงเป็นการรับเอาแนวคิด-ทฤษฎีจากฝั่งตะวันตกมาสอนในมหาวิทยาลัย โดยมีนักทฤษฎีสำคัญหลายท่าน เช่น อีมิล เดอไคหม์ (Emil Durkheim), คาร์ล มาร์กซ (Karl Marx), แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) และ รัส เบเนดิกต์ (Ruth Benedict)

3) พ.ศ. 2510-2530: ยุคก่อร่างสร้างตัวของสังคมศาสตร์ในสังคมไทยเป็นยุคที่คนไทยได้กลับมาจากการศึกษาต่อที่ต่างประเทศ แนวคิด-ทฤษฎีตะวันตกที่ได้รับมาจึงเริ่มถูกหยิบมามองผ่านเลนส์ในบริบทของสังคมไทย เช่น ผลงานของศาสตราจารย์พิเศษ ศรีศักร วัลลิโภดม มักจะใช้งานภาคสนามและการตรวจสอบประวัติศาสตร์ของประเทศเข้าเปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ศึกษาวิจัย²

4) พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน: ยุคเชื่อมต่อสังคมศาสตร์ไทยกับสังคมศาสตร์โลก³ เป็นยุคที่สังคมศาสตร์ไทยก้าวเข้าสู่วงวิชาการโลกเป็นยุคที่นำเอาประสบการณ์จากการนำแนวคิด-ทฤษฎีที่เคยใช้ในการศึกษาสังคมไทยก่อนหน้านี้มาวิพากษ์ วิจาร์ณ และการโต้เถียงกันมากยิ่งขึ้น

จากพัฒนาการของสังคมศาสตร์ไทยทั้ง 4 ยุค จะทำให้ผู้อ่านเห็นสังคมศาสตร์ที่เริ่มก่อตัวขึ้นจนถึงปัจจุบัน นอกจากนั้นอาจารย์ยังได้นำเสนอให้เห็นว่าการศึกษาสังคมศาสตร์ไทยแม้ว่าจะมีการรับเอาแนวคิดตะวันตกมาใช้ในการศึกษาวิจัยแล้วอาจจะไม่สามารถบอกได้ว่าแนวคิด-ทฤษฎีที่นำมาใช้ถูกหรือผิด แต่การรู้จักเอาแนวคิด-ทฤษฎีนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึง

บทที่ 2 : มานุษยวิทยา/อาณาบริเวณศึกษา

ในบทนี้อาจารย์ได้หยิบยกประสบการณ์เพื่ออธิบายเรื่อง อาณาบริเวณศึกษา (Area Studies) ซึ่งเป็นความหมายในมุมมองของอาจารย์ที่ถ่ายทอดจากประสบการณ์ในการเรียนประสบการณ์ในการทำงาน เพื่อให้เห็นว่าอาณาบริเวณศึกษาสำหรับอาจารย์ถูกหล่อหลอมขึ้นมาอย่างไร

อาจารย์กล่าวว่าหลังจากที่อาจารย์เรียนจบปริญญาตรีรัฐศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์ก็มีโอกาสได้เรียนต่อต่างประเทศทำให้อาจารย์ได้มีโอกาสร่ำเรียน และศึกษางานเขียนชิ้นสำคัญของบรมครูหลายท่านทั้งสายประวัติศาสตร์ และสายมานุษยวิทยาที่ช่วยให้อาจารย์เริ่มสนใจอาณาบริเวณศึกษา

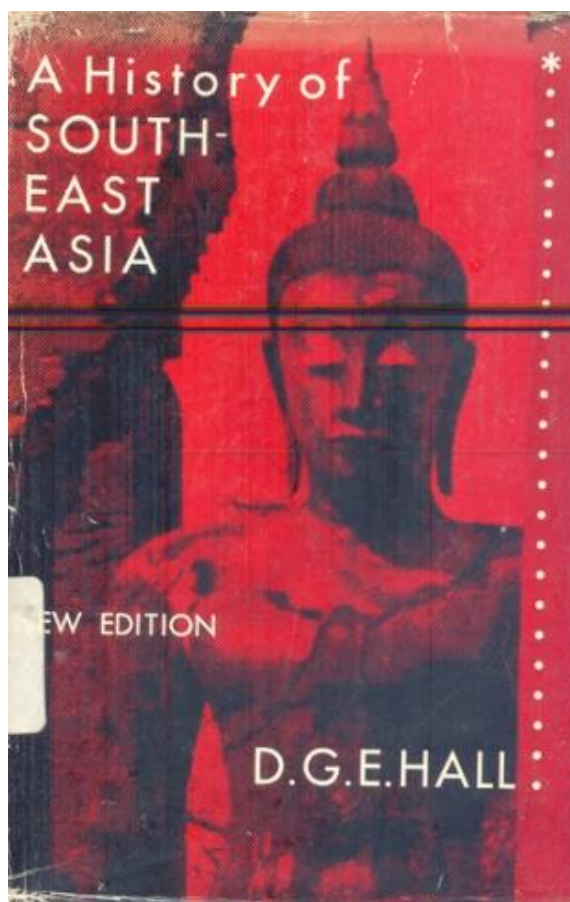
² มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์. (2559). รศ.ศรีศักร วัลลิโภดมได้รับรางวัลวัฒนธรรมแห่งเอเชียเมืองฟูกูโอกะ ประจำปี 2550 (ครั้งที่ 18). สืบค้น 12 สิงหาคม 2565, จาก <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=216>

³ อานันท์ กาญจนพันธุ์. พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ: 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560, หน้า 2.

1) Oliver William Wolters (O. W. Wolters) หรืออาจารย์วอลเตอร์ส นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษที่สนใจการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคโบราณ อาจารย์วอลเตอร์สมักจะเน้นความสำคัญกับความคิด เรื่อง มัณฑาลา (Mandala) ในภาษาไทย คือ มณฑล ซึ่งผลงานอาจารย์วอลเตอร์สเป็นการศึกษาอาณาบริเวณที่ไม่ได้จำกัดอยู่ที่พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง

2) David K. Wyatt หรืออาจารย์วัยอาจ นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันสนใจเกี่ยวกับการศึกษาจากเอกสาร อาจารย์วัยอาจมักจะวิพากษ์และตรวจสอบความน่าเชื่อถือจากเอกสารประวัติศาสตร์ อาจารย์อานันท์จึงถือว่าอาจารย์วัยอาจได้ปลูกฝังทักษะสำคัญในเรื่องของ “การอย่าเชื่อตามที่เอกสารระบุ” เพราะการตรวจสอบการวิพากษ์จะช่วยให้สนับสนุนความน่าเชื่อถือของเอกสาร

3) Daniel George Edward Hall (D.G.E. Hall) หรืออาจารย์ดี. จี. อี. ฮอลล์ นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษที่อาจารย์อานันท์ยกให้เป็นบรมครูอีกท่านหนึ่ง โดยเฉพาะหนังสือ A History of South East Asia ที่ช่วยให้อาจารย์อานันท์เห็นบริบทความเชื่อมโยงของประวัติศาสตร์ อำนาจ และความเคลื่อนไหวของกลไกเชิงสถาบัน

รูปหนังสือ A history of South-East Asia / by D. G. E. Hall. มีให้บริการที่ห้องสมุด คมส.
สืบค้นจาก <https://opac.perpusnas.go.id/DetailOpac.aspx?id=301253>

4) A.Thomas Kirsch หรืออาจารย์เคิร์ช อาจารย์สายมานุษยวิทยาที่ศึกษาศาสตร์ และ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสังคมไทย บรรณครูที่ช่วยให้อาจารย์เริ่มมองเห็นความเชื่อมโยง ระหว่างการศึกษาทางประวัติศาสตร์และการศึกษาทางมานุษยวิทยา

อาจกล่าวได้ว่าอาจารย์อานันท์เริ่มรับอิทธิพลทางความคิดทั้งจากบรรณครู จาก การค้นคว้าศึกษาตำราและจากการสังเกตจึงทำให้อาณาบริเวณศึกษาของอานันท์เป็นอาณาบริเวณ ที่ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้น และสัปดาห์มาเป็นอาณาบริเวณศึกษาฉบับอาจารย์อานันท์เพราะตลอดการ เรียนปริญญาตรีทางด้านรัฐศาสตร์ ปริญญาโททางด้านประวัติศาสตร์ และปริญญาเอก ทางด้านมานุษยวิทยา อาจารย์จึงได้นิยามตนเองไว้อย่างหนักแน่นภายในหนังสือว่า “ตนเองเป็น นักอาณาบริเวณศึกษา⁴ เพราะเป็นการศึกษาที่ต้องใช้องค์ความรู้จากหลากหลายสาขาเพื่อทำ ความเข้าใจและศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม

บทที่ 3: พื้นที่วัฒนธรรมล้านนา

ล้านนาก็บออาจารย์อานันท์อาจจะเปรียบเป็นความสัมพันธ์ที่ยาวนานดังเพื่อนที่ร่วม เดินทางมาด้วยกัน เมื่ออาจารย์ได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นที่อาจารย์มีความสนใจ และค้นคว้าเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ล้านนาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2507 ในช่วงที่อาจารย์เรียนต่อที่ต่างประเทศอาจารย์ก็ได้ เขียนวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนา และในปัจจุบันอาจารย์อานันท์ก็ทำงานสอนที่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงกล่าวได้ว่าอาจารย์รู้จักล้านนามากกว่าครึ่งชีวิตของอาจารย์

ในบทนี้อาจารย์ได้ให้ความหมายของคำว่า “พื้นที่วัฒนธรรม” หมายถึง “เฉพาะพื้นที่ของ ความสัมพันธ์ในพื้นที่ทางวัฒนธรรม”⁵ ซึ่งล้านนาเป็นพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมร่วมที่น่าสนใจเพราะ ขอบเขตของพื้นที่ล้านนาในอดีต คือ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่ที่ มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และมีการความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในหลายมิติทั้งทางด้าน วัฒนธรรม, ความเชื่อ, เศรษฐกิจ และการค้า ตัวอย่างเช่น ผ้าล้านนาของภาคเหนือที่มีความหมายมากกว่าการนุ่งห่มและการบ่งบอกถึงการแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ เพราะผ้า ล้านนาสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ และผ้าล้านนามักจะแอบแฝงไปด้วยความศรัทธา และความเชื่อของชาวล้านนา เช่น ผ้าห่อคัมภีร์ใบลานของทางล้านนา นอกจากจะห่อเพื่อเก็บ รักษาป้องกันฝุ่น แผลง ความร้อนและความชื้น ความตั้งใจในการทำลวดลายผ้าและเลือกสีผ้า ในการห่อยังผูกติดคติความเชื่อที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ฉะนั้นการศึกษาล้านนาจึงต้องศึกษา

⁴ อานันท์ กาญจนพันธุ์. พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ : 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560, หน้า 78-79.

⁵ อานันท์ กาญจนพันธุ์ . พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ : 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560, หน้า 84.

จากความสัมพันธ์ และกลไกที่ถูกสถาปนาขึ้นเป็นล้านนาไม่ควรถูกศึกษาพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หรือกลุ่มชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่ง

รูปอาณาเขตล้านนา

สืบค้นจาก <https://mapio.net/pic/p-41570255/>

รูปผ้าเช็ดข้อมือ และรูปผ้าทอจันทบุรี

สืบค้นจาก <https://db.sac.or.th/museum/festival/443>

บทที่ 4: พหุสังคมกับประชาคมอาเซียน

พหุสังคม (Plural Society) หมายถึง กลุ่มสังคมที่แยกย่อยออกเป็นกลุ่มภาษา กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มศาสนาหรือเชื้อชาติต่าง ๆ และกลุ่มชุมชน⁶ ในบทนี้อาจารย์ได้กล่าวถึงพหุสังคม โดยการยกกรณีศึกษาของพื้นที่ลุ่มน้ำโขงซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและผสมผสานทางวัฒนธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม (Multicultural Society)

อาจารย์ได้ให้แนวคิดสำคัญในเรื่องของการมองและศึกษา “พหุสังคมที่ไร้พรมแดน” ที่ไม่ควรมองหรือศึกษาที่พื้นที่ กลุ่มชาติพันธุ์ หรือภาษาแบบแยกขาดออกจากกันโดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มน้ำโขงที่ไม่ได้จำกัดแค่พื้นที่ในประเทศไทยแต่กินพื้นที่ตั้งแต่บริเวณตอนเหนือของทิเบต ผ่านจีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนามด้วยความสัมพันธ์ของพื้นที่ที่หลากหลายจึงทำให้พหุสังคมของลุ่มน้ำโขงจึงมีความสลับซับซ้อน ไม่ตายตัวและมีความซับซ้อนการค้า เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

นอกจากนั้นอาจารย์ยังได้อธิบายถึงการก้าวเข้าสู่สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South East Asian Nations) หรืออาเซียน (ASEAN) ที่มุ่งเน้นเรื่องของ 3 เสาหลัก ดังนี้ เสาหลักที่ 1 ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน เสาหลักที่ 2 ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และเสาหลักที่ 3 ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ซึ่งเป็นการมุ่งเน้นที่เศรษฐกิจมากกว่าการรักษาวัฒนธรรมจากการพยายามแสวงหาประโยชน์บางอย่างซึ่งจะทำให้เกิดการลดทอนวัฒนธรรมพื้นถิ่นของอาเซียนจากการพยายามช่วงชิงวัฒนธรรมร่วม

บทที่ 5: การปรับโครงสร้างชนบทไทย

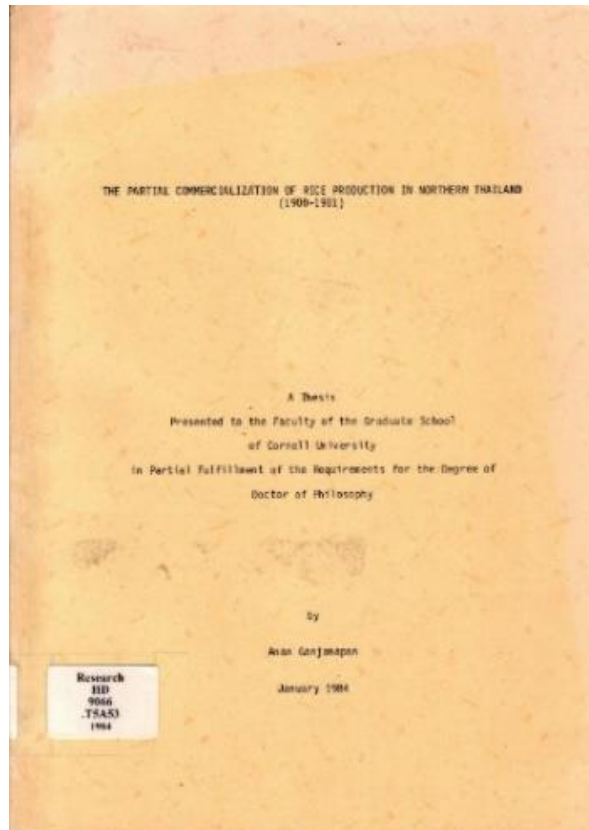
อาจารย์ได้กล่าวถึงปัญหาเรื่องโครงสร้างชนบทไทยโดยได้อ้างอิงถึงประสบการณ์การทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของอาจารย์ เรื่อง The partial commercialization of rice production in Northern Thailand (1900-1981) เป็นการลงพื้นที่ทำวิจัยในอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2523-2524 จากความสนใจศึกษาเรื่อง “สังคมชนบทเปลี่ยนแปลงอย่างไร” ทำให้อาจารย์พบว่าการศึกษาชนบทในประเทศไทยที่มีความซับซ้อน และเชื่อมโยงกับอำนาจรัฐ และยังมี “ปัญหาที่มองไม่เห็นของโครงสร้างชนบทไทย” อีกหลายข้อ

ในบทความนี้อาจารย์จึงพยายามศึกษาการก่อร่างสร้างตัวของแนวคิดโครงสร้างชนบท และศึกษาความสัมพันธ์ของโครงสร้างทำให้พบว่าโครงสร้างชนบทมีความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ และการช่วงชิงทรัพยากร อาจารย์จึงได้สรุปปัญหาที่มองไม่เห็นออกเป็น 3 ข้อหลัก ๆ ดังนี้⁷

⁶ มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์. (2559). พหุลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม . สืบค้น 12 สิงหาคม 2565, จาก <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=444>

⁷ อานันท์ กาญจนพันธุ์ . พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ : 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560, หน้า 162-163.

- 1) โครงสร้างการผลิตในชนบทถูกແບบແຜ່ງค่าเช่าหรือค่าส่วนเกิน (High Rent) จากการถูกกีดกันการเข้าถึงทรัพยากร
- 2) ความเสี่ยงในการดำเนินชีวิต (High Risk) จากการแบกรับความเสี่ยงของราคาผลผลิตและค่าจ้างแรงงาน
- 3) ชาวบ้านสูญเสียตัวตน (High Loss) จากการมีสภาพที่ไร้ตัวตน และไร้อำนาจในการควบคุมชีวิตตนเอง

รูปวิทยานิพนธ์ The partial commercialization of rice production in Northern Thailand (1900-1981) ของอานันท์ กาญจนพันธุ์ มีให้บริการที่ห้องสมุด คมส.

จากข้อสรุปของอาจารย์นำมาสู่การนำเสนอเรื่องของ “การเปิดพื้นที่ความรู้” ซึ่งไม่ใช่ความรู้ในทางวิชาการ แต่เป็นความรู้ให้ชาวบ้านได้สามารถแลกเปลี่ยน โต้แย้งและผลิตความรู้เพื่อเรียกร้องสิทธิความเท่าเทียมให้แก่ตนเองได้

บทที่ 6: พลเมืองไทยในระยะเปลี่ยนผ่าน

อาจารย์ได้นำเสนอการทบทวนแนวคิดของคำว่า “พลเมือง” เพื่อนำเสนอว่าความหมายของคำว่าพลเมืองไม่ได้มีความหมายถึงมิติทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยเพียงเท่านั้น โดยร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับเสนอสถาปณารูปแห่งชาติ เพื่อลงมติ) ได้ระบุเนื้อหาของหมวดที่ 2 ประชาชน ออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

- ส่วนที่ 1 ความเป็นพลเมืองและหน้าที่ของชาวไทย
- ส่วนที่ 2 สิทธิและเสรีภาพของบุคคล
- ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของชนชาวไทย
- ส่วนที่ 4 การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบของชาวไทย⁸

ในบทนี้อาจารย์พยายามเสนอว่าไม่ควรผูกขาดแนวคิดพลเมืองกับเรื่องของระบบประชาธิปไตยที่แสดงถึงอำนาจทางการเมืองเพราะเป็นการให้ความหมายในมิติเดียวซึ่งในความเป็นจริงวางอยู่บนฐานคิดที่หลากหลาย ดังเช่นการร่างรัฐธรรมนูญที่ควรมีการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนได้มีสิทธิในการร่วมแสดงออก และนำเสนอความคิดเห็นในมุมมองอื่น ๆ ที่มากกว่ามิติทางการเมือง

บทที่ 7: สิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากร

สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยอยู่ตลอดเวลาโดยเฉพาะทรัพยากรทางธรรมชาติ เช่น ทรัพยากรน้ำที่มักจะประสบปัญหาเรื่องของภัยแล้งและน้ำท่วมแต่สิทธิเปิดเสรีในการจัดการปัญหาเหล่านี้มักถูกขาดโดยภาครัฐ ซึ่งในขณะที่ชุมชนที่เป็นผู้อยู่ร่วมกับธรรมชาติเองไม่มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร

อาจารย์ ดร. ชยันต์ วรรธนะภูติ ได้ให้ความหมายของสิทธิชุมชนไว้ว่า

การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต⁹

ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ ได้ให้ความหมายของสิทธิชุมชนไว้ว่า

“สิทธิร่วมเหนือทรัพย์สินของชุมชน สมาชิกของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าเท่านั้น จึงจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์จากป่า¹⁰”

ในบทนี้อาจารย์จึงพยายามนำเสนอให้เห็นว่าแนวคิดสิทธิชุมชนอาจมีนิยาม และความหมายได้หลายนัยขึ้นอยู่กับมิติของชุมชน ซึ่งจากประสบการณ์การทำงานวิจัยและการลงพื้นที่ภาคสนามเผ่าสังเกตุชุมชน อาจารย์ได้เสนอว่าแนวคิดสิทธิชุมชนเป็นสิ่งที่ไม่สามารถวัดเพื่อ

⁸ คณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญ. (2558). ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับเสนอสภาปฏิรูปแห่งชาติ เพื่อลงมติ). สืบค้น 20 สิงหาคม 2565, จาก https://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/draftconstitution/more_news.php?cid=67

⁹ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ, 2555, หน้า 11-17.

¹⁰ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ, 2555, หน้า 11-17.

ขมวดไปที่เรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ และประเด็นของสิทธิชุมชนในมุมมองของอาจารย์ประกอบด้วย 4 มิติดังนี้

- 1) มิติที่หนึ่ง สิทธิชุมชนในมิติของสังคมพหุวัฒนธรรม
- 2) มิติที่สอง สิทธิชุมชนในมิติของการจัดการแบบมีส่วนร่วม
- 3) มิติที่สาม สิทธิชุมชนในมิติการปกป้องวิถีชีวิต
- 4) มิติที่สี่ สิทธิชุมชนในมิติของการยกระดับความคิดให้ทันสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง¹¹

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนถึงพลังของแนวคิดสิทธิชุมชน คือ กรณีการขับเคลื่อนร่าง พ.ร.บ. ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิชุมชนจากการรวมตัวกันของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล ม้านิ และกะเหรี่ยง ในงาน "รวมญาติพันธุ์ชาวเลครั้งที่ 11" ระหว่างวันที่ 7-29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563¹² ข้อสังเกตที่ได้จากการรวมตัวกันถือว่าเป็นตัวอย่างภาพสะท้อนที่ทำให้เห็นว่าหัวใจสำคัญของแนวคิดสิทธิชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ ที่ออกมาสร้างพลังในการขับเคลื่อนเพื่อปกป้องสิทธิชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์

รูปรวมญาติพันธุ์ชาวเลครั้งที่ 11

สืบค้นจาก <https://web.codi.or.th/20201129-20124/>

¹¹ อานันท์ กาญจนพันธุ์ . พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ : 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560, หน้า 188-202.

¹² สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2563). ชาวเล-ม้านิ-กะเหรี่ยงรวมพลังร่วมประกาศปฏิญญา 'หลี่เป๊ะ' พร้อมขับเคลื่อนร่าง พ.ร.บ.ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิชุมชนกลุ่มน้อย. สืบค้น 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://web.codi.or.th/20201129-20124/>

บทที่ 8: ชีวิตไร้ตัวตนของคนงานข้ามชาติ

ในปัจจุบันปฏิเสธไม่ได้เลยว่าแรงงานข้ามชาติคือผู้ที่อยู่เบื้องหลังการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทยโดยมีตัวเลขจำนวนแรงงานข้ามชาติที่ได้รับการอนุญาตให้ทำงานสูงถึง 2,337,154 คน¹³ ซึ่งยังไม่รวมกับจำนวนแรงงานข้ามชาติที่ไม่ได้จดทะเบียนตามกฎหมาย ในบทนี้ อาจารย์ได้นำเสนอประเด็นปัญหา “การไร้ตัวตน” จากการถูกเอารัดเอาเปรียบ และสถานะจำหนที่มีผลพวงมาจากการถูกบิดเบือนกลไกโครงสร้างระบบเศรษฐกิจของระดับโลก และของสังคมไทย เช่น ค่าจ้างแรงงานที่ประเทศไทยให้อัตราสูงกว่าประเทศพม่าจึงทำให้แรงงานพม่าหลังไหลเข้าสู่ประเทศไทย

อาจารย์ได้ยกกรณีตัวอย่างกลุ่มแรงงานข้ามชาติที่น่าสนใจ คือ กรณีแรงงานข้ามชาติชาวพม่าที่มักจะถูกมองว่าเป็นแรงงานที่มีความขยันขันแข็งและให้ค่าแรงถูกได้¹⁴ ทำให้นายจ้างมักจะไม่เลือกจ้างแรงงานข้ามชาติเพราะไม่ต้องแบกรับสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ เหมือนการจ้างคนไทย อาจารย์ให้ความเห็นว่าแนวคิดในกรณีดังกล่าวเป็นการมองแรงงานข้ามชาติในฐานะทรัพยากรที่ตอบสนองเศรษฐกิจเท่านั้นซึ่งถือเป็นความคิดที่ลิดรอนสิทธิมนุษยชนซึ่งยังเป็นปัญหายังหาทางออกไม่ได้ อาจารย์ได้เสนอว่ารัฐบาลควรมีการพิจารณานโยบายที่เอื้อประโยชน์ และสอดคล้องกับบทบาททางสังคมของแรงงานข้ามชาติแทนที่จะผลักภาระต้นทุนต่าง ๆ ให้กับสังคม

บทที่ 9: ทูทางสังคมกับการพัฒนาเมือง

“เมือง” ในฐานะภาพแทนความเจริญที่บ่งบอกวิถีชีวิตของมนุษย์ผ่านแต่ละยุคสมัย ในปัจจุบันเมืองเป็นพื้นที่ที่มีสลับซับซ้อนและมีการใช้ประโยชน์ที่หลากหลาย พื้นที่บางส่วนถูกทดแทนด้วยสิ่งปลูกสร้างสูงระฟ้า, สนามหญ้า, เส้นทางของรถไฟความเร็วสูงตลอดจนตรอกซอกซอยของชุมชน แต่เมืองยังคงไม่สามารถเป็นเมืองที่น่าอยู่และปลอดภัยสำหรับทุกคนได้ ในบทนี้ อาจารย์ได้เริ่มนำเสนอประสบการณ์จากการศึกษาแนวคิดทูทางสังคมและแนวคิดการพัฒนาเมือง เพื่ออธิบายว่าเมืองจะไม่สามารถพัฒนาได้หากไม่มีทูทางสังคมที่ดีในการขับเคลื่อนเพราะทั้งสองปัจจัยนี้มีความสัมพันธ์ที่สนับสนุนกัน อาจารย์ได้สรุปว่าทูทางสังคมจะประกอบด้วย 2 มุมมอง ดังนี้

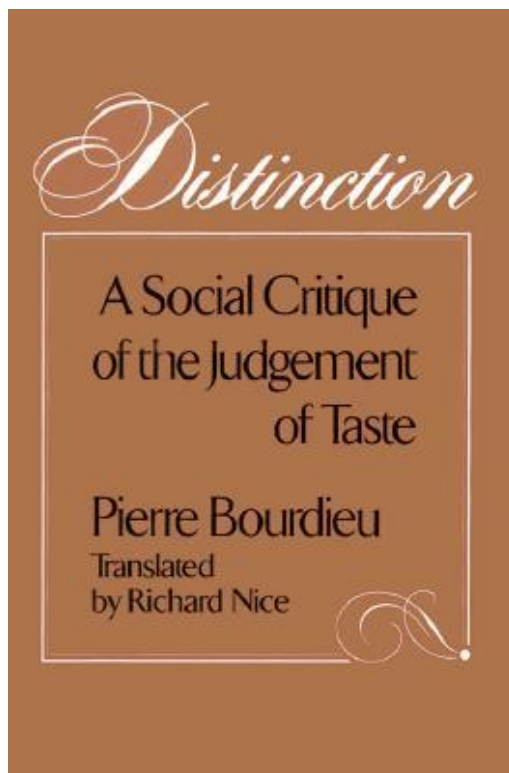
1) ทูทางสังคมจากมุมมองของความขัดแย้ง อาจารย์ได้ข้อสรุปจากการศึกษาหนังสือหลายเล่มโดยเฉพาหนังสือ *Distinction: a social critique of the judgement of*

¹³ กรมการจัดหางาน. (2565). สถิติจำนวนคนงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานคงเหลือที่วราชอาณาจักร ประจำเดือน กรกฎาคม 2565 . สืบค้น 16 สิงหาคม 2565, จาก

<https://www.doe.go.th/prd/alien/statistic/param/site/152/cat/82/sub/0/pull/category/view/list-label>

¹⁴ อานันท์ กาญจนพันธุ์ . พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ : 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560, หน้า 230-231.

taste เป็นผลงานเขียนของ Pierre Bourdieu นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสที่นำคำว่า Social Capital มาแปลเป็นภาษาอังกฤษ และนำเสนอว่า “ทุน” สามารถแปรรูปกลับไปกลับมาได้¹⁵

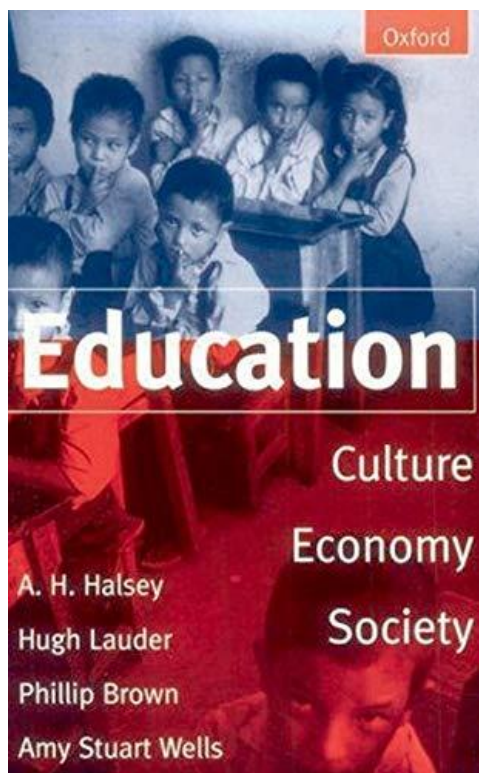

รูปหนังสือ Distinction: a social critique of the judgement of taste โดย Pierre มีให้บริการที่ห้องสมุด คมส. สืบค้นจาก <https://bookshop.org/books/distinction-a-social-critique-of-the-judgement-of-taste/9780674212770>

¹⁵ อานันท์ กาญจนพันธุ์ . พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ : 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยา

และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560, หน้า 237-240.

2) ทูทางสังคมจากมุมมองแบบชุมชนนิยม โดยเฉพาะบทความ Social Capital in the Creation of Human Capital ของ James Coleman ที่ให้อธิบายไว้ว่าทุนทางสังคมต้องมีแนวคิดร่วมกัน¹⁶

รูปหนังสือ Education: culture, economy, and society โดย A.H. Halsey มีให้บริการที่ห้องสมุด
 คมส. สืบค้นจาก <https://www.amazon.com/Education-Culture-Economy-H-Halsey/dp/0198781873>

จากการศึกษาค้นคว้าของอาจารย์ได้อธิบายทุนทางสังคมว่าเป็นพื้นที่สำคัญในการแสดงออก เพื่อออกมาเคลื่อนไหวและต่อรองซึ่งต้องอาศัยพลังเหล่านี้ในการการพัฒนาเมือง เพราะหากไม่มีพื้นที่ในการแสดงออกแล้วปัญหาเมืองก็จะไม่สามารถแก้ไขได้ ดังเช่นเมื่อกลางปี พ.ศ. 2557 มีข่าวการลือคลิฟท์สำหรับผู้พิการของสถานีรถไฟฟ้าทำให้นายมานิตย์ อินทร์พิมพ์ ทูบกระจกลิฟต์บีทีเอส สถานีอโศก¹⁷ กรณีนี้สะท้อนให้เห็นว่ายังมีกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบในเรื่องของความไม่เท่าเทียมกันในสังคมเพราะการวางโครงสร้างมักจะคำนึงถึงคนปกติมากกว่าผู้

¹⁶ อานันท์ กาญจนพันธุ์ . พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ : 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560, หน้า 241.

¹⁷ The Standard. (2561). 4 ปีผ่านไป บีทีเอสยังสร้างลิฟต์ผู้พิการไม่ครบทุกสถานี หลังศาลสั่งสร้างให้เสร็จใน 1 ปี ตั้งแต่ปี 2557. สืบค้น 18 สิงหาคม 2565, จาก <https://thestandard.co/bts-disabled-elevator-conflict/>

พิจารณาจากกรณีของนายมานิตย์ อินทร์พิมพ์ จึงทำให้เห็นว่าทุนทางสังคมสามารถเป็นพื้นที่ที่ผู้พิจารณาออกมาเรียกร้อง ต่อบริการเกี่ยวกับสิทธิที่ผู้พิจารณาควรจะได้รับซึ่งการต่องานนี้ต้องมีพลังมากพอที่จะนำไปสู่การพัฒนาจนสามารถลดความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคมได้

จากเนื้อหาทั้ง 9 บท ที่อาจารย์ได้หยิบยกกรณีศึกษาขึ้นมาบรรยายในมิติต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าอาจารย์ได้ถ่ายทอดประสบการณ์ที่มากมายของอาจารย์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องพัฒนาการของสังคมศาสตร์ไทย อาณาบริเวณศึกษา สิทธิชุมชน ตลอดจนทุนทางสังคมกับการพัฒนาเมืองมาย่อไว้ในหนังสือพื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ: 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์ เพื่อที่จะช่วยให้ผู้อ่านได้รู้อย่างที่อาจารย์รู้

นอกเหนือจากผลงานหนังสือของอาจารย์แล้วผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงเอกสารบันทึกภาคสนามประกอบการทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของผู้เขียนในหัวข้อ "The partial commercialization of rice production in Northern Thailand (1900-1981)" ซึ่งเป็นภาพถ่ายการเก็บข้อมูลที่บ้านสันโป่ง อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2523-2524 และภาพถ่ายพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า จ.แพร่ ปี พ.ศ. 2529 และ จ.ลำปาง ปี พ.ศ. 2530 พิธีไหว้ผีอารักษ์ และพิธีแต่งงานของชาวลัวะ บ้านดง อ.แม่ลาน้อย จ.แม่ฮ่องสอน ปี พ.ศ. 2530 ได้ในฐานะข้อมูลจดหมายเหตุมานุษยวิทยา

รูปภาควิวกาดควายที่ทุ่งฟ้าบด

เป็นตลาดที่หมุนเวียนและเคลื่อนย้ายวิวกายสำหรับคนที่ไม่มีที่เลี้ยงในภาคการเกษตร สืบค้นจาก https://www.sac.or.th/databases/anthroarchive/series.php?collection_name=AG&level_name=Series&s_reference=AG_01&s_id=31

รูปบรรยากาศภายในหมู่บ้าน

คนแก่และเด็กชาวลัวะ แต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง สืบค้นจาก

https://www.sac.or.th/databases/anthroarchive/file.php?collection_name=AG&level_name=File&s_reference=AG_03&ss_reference=&f_reference=AG_03_01&s_id=33&ss_id=0&f_id=2

1

หนังสือเรื่องนี้รวมถึงหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องมานุษยวิทยาประเทศไทย พร้อมให้บริการที่ห้องสมุด ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สำหรับผู้ที่สนใจสามารถติดต่อสอบถามได้ที่ห้องสมุด หรือติดต่อเพื่อขอยืมหนังสือผ่านทาง Facebook Fanpage: ห้องสมุด ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร – SAC Library และ Line: @sac-library

.....
ชื่อผู้เขียน

วิภาวดี โกะเค้า นักบริการสารสนเทศ

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)